

УДК 331.5

JEL E 20, J 23, O 15

DOI: 10.31471/2409-0948-2020-1(21)-49-56

Зелінська Галина Олексіївна
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри прикладної економіки
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
76019, Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15
e-mail: zelinska_haluna@i.ua
ORCID<https://orcid.org/0000-0003-2175-4883>

ІННОВАЦІЙНІСТЬ РИНКУ ПРАЦІ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена соціальним викликам, які сьогодні супроводжують ринок праці в Україні. Інноваційна модель розвитку економіки здатна пришвидшити поступ України до сталого розвитку. Дослідження доводять, що основним чинником структурних зрушень на ринку праці України є інноваційний характер розвитку секторів економіки. Проаналізовано циклічний характер розвитку структури ринку робочої сили під впливом інноваційних процесів в національній економіці. З'ясовано, що динаміка державної підтримки інноваційної активності підприємств секторів національної економіки зумовлює трансформаційні зміни на ринку праці, а саме сприяє модернізації робочих місць, веде до ускладнення процесів виробництва та ставить особливі вимоги до професійних компетенцій найманих працівників.

Так як однією із складових сталого розвитку є соціальний розвиток, тому особливої уваги потребує вирішення питань, пов'язаних з людськими ресурсами. Зміна попиту на ринку робочої сили у різних секторах економіки викликана інноваційними змінами, а останні потребують акумуляції нових знань, що ставить особливі вимоги до компетенцій та навичок працівників. Відзначено, що стійкі темпи економічного зростання сьогодні здебільшого забезпечують не сільське господарство і промисловість, а сфера ІТ. Акцентовано увагу на тому, що розвинуті країни світу значну частку коштів виділяють саме на інновації та нові технології. В Україні наукові дослідження на підприємствах проводяться значно рідше через недостатнє фінансування науко-дослідних робіт, що не уможливорює поступ держави до стійкого економічного зростання.

Попит на ринку робочої сили зміщується з традиційного сектору економіки в інноваційні. Визначено, що у економіці України на інтенсивність структурних зрушень попиту на ринку робочої сили впливають висхідна і спадна хвилі макроекономічного циклу, що супроводжується формуванням структури економіки якісно нового типу. У спадній хвилі макроекономічного циклу структура попиту на ринку робочої сили є найменш стійкою в порівнянні з іншою фазою макроекономічного циклу. З'ясовано, що з одного боку зміна і розвиток громадських та індивідуальних потреб в економічній системі призводить до диверсифікації економічних інтересів господарюючих суб'єктів в інвестиційній сфері, формуючи передумови структурних зрушень на ринку праці. З іншого боку структурні зрушення на ринку праці формуються під впливом глибоких і складних змін в соціально-економічній системі, що віддзеркалюється на макрорівні при переході національної економіки від однієї траєкторії розвитку до іншої. Визначено, що реалізація інноваційної моделі для сталого розвитку України та ринку праці на пряму залежить від освітнього рівня громадян та здатності суб'єктів господарювання до інноваційної активності. Саме сфера освіти здатна змінити масову свідомість людей, орієнтуючи їх на збереження природних і культурних цінностей, етичне, гуманне

ставлення до життя, пошук компромісу там, де економічні інтереси виробництва вступають в конфлікт з екологічними інтересами суспільства.

Ключові слова: ринок праці, інноваційна економіка, сталий розвиток, трудовий потенціал, попит на робочу силу, виклик.

Zelinska Halyna Oleksiivna
doctor of economics, professor
professor of the Department of Applied Economics
76019, Ivano-Frankivsk, street. Carpathian, 15
e-mail: zelinska_haluna@i.ua

**INNOVATION OF THE LABOR MARKET IN THE CONTEXT OF SOCIAL
CHALLENGES AS A COMPONENT OF ENSURING SUSTAINABLE
DEVELOPMENT OF UKRAINE**

Abstract. The article deals with the challenges that accompany the Ukrainian labor market today. An innovative model of economic development is able to accelerate Ukraine's progress towards sustainable development. The research proves that the main factor of structural changes in the Ukrainian labor market is the innovative nature of the development of economic sectors. The cyclical nature of the development of the labor market structure under the influence of innovative processes in the national economy is analyzed. It has been found out that the dynamics of state support of innovative activity of enterprises of the national economy sectors causes transformational changes in the labor market, namely facilitates the modernization of jobs, leads to complication of production processes and places special requirements on the professional competencies of employees.

Since social development is one of the components of sustainable development, human resources issues need special attention. Changing demand in the labor market in different sectors of the economy is driven by innovative changes, and the latter require the accumulation of new knowledge, which places particular demands on the competences and skills of the workforce. It is noted that the sustained economic growth today is largely provided not by agriculture and industry, but by the IT sphere. Attention is drawn to the fact that the developed countries of the world devote a considerable amount of money to innovation and new technologies. In Ukraine, scientific research at enterprises is conducted much less due to insufficient funding for research, which does not allow the state to move towards sustainable economic development.

Demand in the labor market is shifting from the traditional economy, driven by innovative shifts. It is determined that in the Ukrainian economy the intensity of structural shifts in demand in the labor market are influenced by the rising and falling waves of the macroeconomic cycle, which is accompanied by the formation of a structure of the economy of a qualitatively new type. In the downward wave of the macroeconomic cycle, the demand structure in the labor market is the least stable compared to the other phase of the macroeconomic cycle. It has been found that, on the one hand, the change and development of public and individual needs in the economic system leads to diversification of economic interests of economic entities in the investment sphere, forming the preconditions for structural changes in the labor market. On the other hand, structural changes in the labor market are shaped by profound and complex changes in the socio-economic system, which is reflected at the macro level as the national economy moves from one development trajectory to another. It is determined that the implementation of an innovative model for sustainable development of Ukraine and the labor market depends directly on the educational level of citizens and the ability of economic entities to generate innovative activity. It is the field of education that can change the mass consciousness of people, focusing them on the preservation of natural and cultural values, ethical, humane attitude to life, finding a compromise where the economic interests of production conflict with the environmental interests of society.

Keywords: labor market, innovative economy, sustainable development, labor potential, labor demand, challenge.

Вступ. Трансформації, які притаманні економіці України передбачають акумулювання позитивних змін в її секторах та сприяють посиленню ролі держави в процесах поступової модернізації робочих місць. Сучасна модель розвитку економіки заснована на використанні технологій, що забезпечують ефективність просторових комунікацій, підвищення якості контролю інформаційних потоків та інтегрованих виробничих мереж. Процеси, які відбуваються у сфері економіки і на ринку праці супроводжуються пошуком нових методів та форм управління виробництвом, технологій, прискореного нагромадження людського капіталу, зниженням рівня соціальних викликів у суспільстві, розвитком міжнародних зв'язків та співпраці.

В умовах сталого розвитку ринок праці, як система забезпечення нормального відтворення та ефективного використання праці, й надалі залишається актуальним питанням сьогодення. А тому, актуалізуються питання щодо напрямів реалізації інновацій як в соціально-економічній системі, так і в розвитку ринку праці України.

Аналіз сучасних зарубіжних і вітчизняних досліджень і публікацій. Проблеми та перспективи формування інноваційних моделей зайнятості в сучасних умовах досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені. Серед зарубіжних вчених варто згадати П. Дракера, А. Тофлера, Л. Туроу, Й. Шумпетера. Серед вітчизняних науковців слід відзначити Д.П. Богиню, В.М. Геєця, О.А. Грішнову, А.М. Колота, Е. М. Лібанову, В.В. Онікієнка, В.М. Петюха тощо. У Стратегії зростання "Європа 2020" зазначається, що основними стратегічними завданнями реформування ринку праці є забезпечення отримання населенням належних навичок і кваліфікацій та створення нових робочих місць інноваційного характеру [1]. Переважна більшість науковців відзначає, що "...поступово екстенсивний тип зайнятості поступається місцем інноваційному, для якого характерна здатність економічно активного населення пристосовуватися до потреб економіки, викликаних технологічними нововведеннями" [2, с. 129]. В.М. Геєць та інші науковці у національній доповіді "Інноваційна Україна 2020" акцентували увагу на ролі знань, які стають основним нематеріальним активом та системи освіти, яка є основним катализатором знань. Зокрема наголошується, що "...у країнах, що реалізують інноваційно-технологічний тип розвитку, знання стають головним нематеріальним активом. Саме тому формування творчого потенціалу людини, що забезпечує система освіти та професійної підготовки, має ефективно реалізуватися у механізмах інноваційної діяльності" [1, с. 273]. Окреслюючи інноваційні перспективи України В. М. Геєць та В. П. Семиноженко, підкреслюють, що нова економіка пов'язана насамперед з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, які пронизали практично всі сфери людської діяльності, залучили більшість людей до використання нових знань в процесі їх діяльності на відміну від домінування використовуваного раніше буденного знання [3, с. 18]. Тільки в умовах економіки знань можна забезпечити інновативно-інноваційний чи модернізаційний шлях розвитку суспільства, який «на відміну від просто інноваційного, пов'язується, перш за все, з фундаментальними надбаннями, створеними у науково-технічному середовищі даної країни» [4, с. 80]. Вагомий внесок у дослідження сталого розвитку як терміну здійснюють українські вчені як В. М. Жук, Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов, А. Ф. Федорищев, В. Н. Степанова тощо.

Висвітлення невирішених раніше частин загальної проблеми, якій присвячується стаття. Від того, наскільки держава послідовно здійснюватиме ефективну інноваційну політику у сфері економіки, залежатиме політична, економічна та соціальна безпека держави. У той же час впровадження інновацій в економічній сфері віддзеркалюється на ринку праці. Так як в умовах інноваційного розвитку економіки відбувається його трансформація – це веде до суттєвої зміни попиту на робочу силу.

Окремі аспекти дослідження цих питань залишаються недостатньо висвітленими у науковій літературі, тому потребують поглибленого вивчення.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є визначення проблем та напрямів інноваційних змін на ринку праці України в умовах сталого розвитку.

Висвітлення основного матеріалу. Україна, орієнтуючись на інноваційні моделі передових країн у світовій економіці, прагне сформулювати свою національну модель, використовуючи фундаментальні наукові підходи А. Маршалла, Й. Шумпетера, Е. Тоффлера, Д. Белла, М. Кондратьєва, М. Портера [5]. Перехід економіки України на нову модель економічного зростання, в основі якої лежить інноваційний розвиток, пов'язаний з подоланням інституційних обмежень і створенням нових економічних інститутів. Про важливість інноваційного розвитку суспільства в Україні свідчить прийняття низки важливих законів: «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Концепція науково-технічного та інноваційного розвитку України». У цих документах сформульовано суть та мету інноваційної політики держави.

Національні моделі країн світу характеризуються різною часткою інноваційного сектора економіки і питомою часткою організацій, що використовують інновації в господарській діяльності. Розвинені країни з різними моделями інноваційної економіки відповідають таким критеріям: більше 70% приросту ВВП забезпечується новими знаннями, технологіями і розвитком людського капіталу; більше 2,5% національного доходу щорічно направляється на фінансування наукових досліджень і розробок; зберігаючи високий рівень індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП) [6]. Аналізуючи національні моделі інноваційного розвитку США, Німеччини, Великобританії з інтенсивним типом економічного зростання можна стверджувати, що просте перенесення їх в економіку України не можливе через відмінності менталітету, соціальних і культурних цінностей, взаємодії громадських інститутів і бізнесу. При цьому пам'ятаймо, що конкурентоспроможність економіки в умовах глобалізації залежить не тільки від інноваційної активності підприємств, де створюється інноваційний продукт, але й від наявності якісного трудового потенціалу, який може обслуговувати новітні технології.

Розвиток вітчизняної економіки має циклічний і нестійкий характер, що віддзеркалюється і на ринку праці. Елементи інституційної структури ринку робочої сили в інноваційній економіці схильні до впливу структурних макроекономічних циклів, які мають висхідну і спадну хвилю в світовій економіці. Причини структурних зрушень попиту на ринку робочої сили викликані екзогенними і ендогенними факторами, які проявляються на мікро-, мезо- і макрорівні економічної системи.

Світова економіка нині проходить стадію трансформаційного зрушення в результаті розвитку наукомістких технологій, гнучкості та конкурентоспроможності. Глобалізаційні процеси підсилюють цінність знань, інформації та технологій для інноваційної моделі розвитку суб'єктів господарювання, зміцнюючи підвалини до сталого розвитку держави.

В економіці України на інтенсивність структурних зрушень попиту на ринку робочої сили впливають висхідна і спадна хвилі макроекономічного циклу, що супроводжується формуванням структури економіки якісно нового типу. У спадній хвилі макроекономічного циклу структура попиту на ринку робочої сили є найменш стійкою в порівнянні з іншою фазою макроекономічного циклу. Прискорення структурних зрушень попиту на ринку робочої сили може бути викликано як функціональними економічними циклами (Д. Кітч, К. Жунгляра, С. Кузнець), так і циклами розвитку Н. Кондратьєва. З одного боку зміна і розвиток громадських та індивідуальних потреб в економічній системі призводить до диверсифікації економічних інтересів господарюючих суб'єктів в інвестиційній сфері, формуючи передумови структурних зрушень на ринку праці. З іншого боку структурні зрушення на ринку праці формуються під впливом глибоких і

складних змін в соціально-економічній системі, що віддзеркалюється на макрорівні при переході національної економіки від однієї траєкторії розвитку до іншої. Інноваційні технології, як і інші чинники структурних зрушень в національній економіці, забезпечують нову траєкторію розвитку ринку робочої сили і подолання затяжної рецесії. Демографічні детермінанти також виступають важливою передумовою забезпечення розвитку ринку праці. Серед основних показників демографічних факторів, що впливають на структурні трансформації ринку праці виокремлюють показники народжуваності та смертності населення, природного й механічного приросту, коефіцієнт міграцій, середню тривалість життя тощо. Наслідками зміни чисельності та вікового складу населення у контексті актуалізації соціальних викликів стають: зниження народжуваності, підвищення смертності населення працездатного віку, еміграція працездатних громадян за кордон у пошуках роботи, зростання частки осіб пенсійного віку та збільшення їх потреб у медичній та соціальній допомозі.

Впровадження інноваційних технологій у виробничій сфері тягне за собою організаційні та інституційні зміни, посилює диспропорції розвитку між секторами економіки, приводить до формування інноваційної системи та нової якості робочих місць з більш високим рівнем організації праці. У міру свого розвитку інноваційна економіка країни стає більше взаємозалежною від взаємодії різних ринків і зовнішнього середовища, оскільки потребує вдосконалення структури організації, зіштовхуючись з економічною переоцінкою професійних компетенцій робочої сили. При цьому саме роль технологічної складової інфраструктури для стійкого економічного розвитку зростає, що вимагає гнучкої системи реагування ринку праці. Поступовий перехід України від індустріального до постіндустріального типу суспільства призводить до збільшення частки сфери послуг як за внеском у ВВП, так і за кількістю робочих місць (при одночасному скороченні частки промисловості та сільського господарства). Одночасно створюються умови для активізації трудової поведінки, збільшення професійної мобільності, підвищення конкурентоспроможності трудового потенціалу тих, хто працює. В окремих сегментах ринку праці України пріоритетного значення набуває наявність у трудового потенціалу креативного елемента. Особливо це стосується сегменту ІТ-технологій, для якого характерне не тільки здобуття нових знань та набуття навичок у процесі трудової діяльності, але й уміння їх творчо застосовувати. За даними *Global Employment Trends* (ILO, January 2014), у 2013 році у розвинених країнах (включно з усіма країнами Євросоюзу) у цьому секторі було зосереджено близько 73,9% загальної чисельності зайнятого населення, у країнах Центральної та Південно-Східної Європи та СНД – 54,6%, Латинської Америки та Карибського регіону – 63,5% [7, с. 96].

Сьогодні найбільший рівень попиту на ринку робочої сили формується в інноваційних секторах економіки, в той час як у традиційних секторах спостерігаються різноспрямовані процеси щодо ринку робочої сили з центрами концентрації фахівців у великих корпоративних структурах. Приплив інноваційних технологій в традиційні сектори економіки приводить до процесів активізації структурної трансформації попиту на ринку робочої сили, враховуючи зміни і напрями кредитно-грошової, податкової і бюджетної політики. Модель суспільства «масового виробництва і споживання» витісняється моделлю «інтелектуального суспільства і індивідуального споживання». Сьогодні активізація інноваційних процесів в економіці України посилила роль освіти та професійної підготовки у розвитку людських ресурсів. Підвищення рівня вимог до якості робочої сили в міру розвитку сучасних технологій потребує постійного удосконалення знань та умінь працівника протягом трудового життя. При цьому якість освітніх послуг на основі формування системи безперервної освіти виступає одним з напрямів реалізації інноваційного розвитку ринку праці України. Використання інновацій в бізнес-процесах суб'єктами економічної діяльності сприяє підвищенню конкурентних переваг і відкриттю нових можливостей для отримання знань, які кардинально змінюють структуру економіки і професійну мобільність працівника. Реактивні інновації змінюють практику

використання існуючих технологій, стимулюють структурні зрушення у виробничій структурі, володіючи руйнівним і творчим потенціалом для різних видів економічної діяльності [8, с.12]. Завдяки взаємодії різних типів інновацій економіка стає сервісноорієнтованою, знижуючи роль сільського господарства і промисловості у формуванні темпів економічного зростання. Знання, технології, наука стають основою формування соціально-економічних параметрів сталого розвитку національної економічної системи. Професійні навички працівників, що формуються через систему освіти, є ключовим ресурсом для підтримки інноваційної активності економіки, організації технологічного експорту, використання інноваційної інфраструктури, створення знань та інноваційних продуктів. Країни, що розвивають інституційні механізми підтримки інноваційної активності власного виробника, знижують свою залежність від зовнішніх технологій, що позитивно впливає на їх стійкий розвиток і нову структуру ринку робочої сили.

Варто зазначити, що інноваційну діяльність як основну складову поступу до сталого розвитку в Україні супроводжує певний рівень фінансових ризиків, що стримує інвестування в економіку країни з одного боку та вимагає відповідних освітніх компетенцій висококваліфікованої підготовки фахівців – з другого. Через недостатню розвиненість системи інноваційної та фінансової інфраструктури України вітчизняні суб'єкти господарювання проводять внутрішні наукові дослідження значно рідше, ніж в європейських компаніях. Так, у 2015 р. інновації впроваджували 87,7% підприємств, які займалися інноваційною діяльністю, з них тільки 57,3% – виробляли інноваційні види продукції, 55,3% – впроваджували нові технологічні процеси [10]. Це підтверджує тезу про існування серйозних ризиків, пов'язаних з недостатньо високою інноваційною активністю українських підприємств. Основні причини загроз, насамперед, пов'язані зі слабкою зацікавленістю роботодавців у посиленні інноваційної активності, недостатньою підтримкою з боку держави, обмеженими можливостями фінансування інноваційних розробок та впровадження їх у виробництво. До цього додається асиметричність інформації на ринку, що спричиняє недостатню державну підтримку інноваційної діяльності господарюючих суб'єктів та страхування інвестиційних ризиків для підтримки стійких темпів створення нових робочих місць.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, комплексна державна підтримка інноваційного сектору економіки, усунення міжсекторальних диспропорцій забезпечать можливості прогнозування структурних змін попиту на робочу силу на всіх рівнях. Реалізація інноваційної моделі для сталого розвитку України та ринку праці напряму залежить від освітнього рівня громадян та здатності суб'єктів господарювання до інноваційної активності. Тому державна політика зайнятості повинна бути спрямована, найперше, на реформування системи освіти на всіх рівнях, організацію освіти упродовж життя та стимулювання інноваційної активності тих, хто працює. Це дасть змогу забезпечити якісний розвиток трудового потенціалу працівників та підвищення його конкурентоспроможності. Саме сфера освіти здатна сьогодні змінити масову свідомість людей, орієнтуючи їх на збереження природних і культурних цінностей, етичне, гуманне ставлення до життя, пошук компромісу там, де економічні інтереси виробництва вступають в конфлікт з екологічними інтересами суспільства.

Серед заходів, які згладжують суперечності між впровадженням інновацій у сферу економіки та ситуацією на ринку праці можна виокремити наступні: підтримка розвитку базових високо- та середньотехнологічних виробництв, розвиток ракетно-космічної галузі; просування промислової продукції вітчизняного виробництва на внутрішньому та зовнішньому ринку, збільшення обсягів випуску високотехнологічної та конкурентоспроможної продукції тощо.

Таким чином, можливості сталого розвитку національної економіки та інноваційного розвитку ринку праці залежать від готовності держави, з одного боку, з іншого – суспільства до сприйняття інноваційної моделі поведінки самої людини. Тому,

одним з необхідних завдань державної політики у сфері праці є визначення напрямів мінімізації негативних наслідків впливу нововведень у традиційних секторах виробництва, включаючи вплив демографічних, економічних, соціальних, інституційних чинників з метою унеможливлення посилення ризиків та загроз соціальній складовій сталому розвитку України.

Значущість тенденцій, що відбуваються на ринку праці в умовах інноваційних змін економіки України потребує подальших поглиблених наукових досліджень у частині нормативно-правового регулювання соціальної політики та побудови дієвої системи державних соціально відповідальних інститутів за реалізацію проведення реформ.

Література

1. Геєць В.М. Інноваційна Україна 2020: Національна доповідь (2015). НАН України, 336 с.
2. Туленков М.В. (2010). Ринок праці та зайнятість населення: проблеми теорії та виклики практики: колективна монографія. К. ІПК ДСЗУ. 363 с.
3. Геєць В.М., Семиноженко В.П. (2006). Інноваційні перспективи України. Харків: Константа. С. 272.
4. Бражко О. В. (2010). Інституційне забезпечення функціонування ринку праці в Україні *Економіка і держава*. №1. С. 79-81.
5. Портер М. (2001). Конкуренція. М.: Вільямс. 495 с.
6. Азуан А. (2013). Приоритеты институциональных преобразований в условиях экономической модернизации *Вопросы экономики*. № 6. С. 4–22.
7. Global Employment Trends 2014: Risk of a jobless recovery (2014). *International Labour Organization Geneva: Publications Office of the International Labour Organization*, 126 p.
8. Алексеева И. Ю. (2011). Общество знаний: посткапиталистическая перспектива России. *Информационное общество*. № 2. С. 9–17.
9. Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training ('ET 2020'). Notices from European Union Institutions and Bodies (2009 / C119/02). Режим доступу: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:119:0002:0010:EN:PDF>
10. Експрес-випуск «Інноваційна діяльність промислових підприємств у 2015 році» (2016) (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції) № 99/0/05. Звн-16 від 14. 04. 2016. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2016/06/138w.zip>
11. Mankiw, N. G; Romer P. and Weil D. A (1992). Contribution to the Empirics of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*. № 107(2). 407-437.
12. Пахомов Ю. Н., Крымский С. Б., Павленко Ю. В. (2002). Цивилизационные модели современности и их исторические корни. К.: Наук. думка. 632 с.

References

1. Heyts V.M. Innovatsiyna Ukrayina 2020: Natsional'na dopovid' (2015.) NAN Ukrayiny. [Innovative Ukraine 2020: National NAS of Ukraine]. 336 [inUkrainian].
2. Tulenkov M.V. Rynok pratsi ta zaynyatist' naseleण्या: problemy teoriyi ta vyklyky praktyky (2010): kolektyvna monohrafiya [Labor Market and Employment: Problems of Theory and Challenges of Practice]. K.: IPKDSZU. 363 [inUkrainian].
3. Heyets' V.M. & Semynozhenko V.P. (2006) Innovatsiyni perspektyvy Ukrayiny [Innovative prospects of Ukraine]. Kharkiv: Konstanta [inUkrainian].

4. Brazhko O. V. (2010) Instytutsiyne zabezpechennya funktsionuvannya rynku pratsiv Ukrayini [Institutional support for the functioning of the labor market in Ukraine] *Ekonomika I derzhava. [Economy and the state]*, 79-81 [inUkrainian].
5. Porter M. (2001) Competition. Moscow : Williams [inUkrainian].
6. Azuan A. & Satarov G (2013) Prioritety institutsional'nykh preobrazovaniy v usloviyakh ekonomicheskoy modernizatsii [Priorities of institutional transformations in the context of economic modernization] *Voprosy ekonomiki. [Economics]*, 4–22 [inRussian].
7. Global Employment Trends 2014: Risk of a jobless recovery (2014). *International Labour Organization Geneva: Publications Office of the International Labour Organization*, 126 p.
8. Alekseyeva I.Yu. (2011) Obshchestvoznaniy: postkapitalisticheskaya perspektiva Rossii [Knowledge society: the post-capitalist perspective of Russia]. *Informatsionnoye obshchestvo [The information society]*. 2, 9–17 [inRussian].
9. Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training ('ET 2020'). Notices from European Union Institutions and Bodies (2009 / C119/02). URL: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?-uri=OJ:C:2009:119:0002:0010:EN:PDF>
10. Ekspres-vypusk «Innovatsiyna diyal'nist' promyslovykh pidpryyemstv u 2015 rotsi» (2016) (bez urakhuvannya tymchasovo okupovanoj iterytoriyi Avtonomnoyi Respubliki Krym, m. Sevastopolya ta chastyny zony provedennya antyterrorystychnoyi operatsiy No 99/0/05. 3vn-16 vid 14.04.2016 [Express issue "Innovative activity of industrial enterprises in 2015" (without taking into account the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea, Sevastopol and parts of the area of anti-terrorist operation) № 99/0/05. 3vh-16 dated 14.04.2016]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2016/06/138w.zip>[inUkrainian].
11. Mankiw, N. G; Romer P. and Weil D. A (1992). Contribution to the Empirics of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*. № 107(2). 407-437.
12. Pakhomov Yu. N., Krymskiy S. B., Pavlenko Yu. V. (2002) Tsvivilizatsionnyye modeli sovremenosti i ikh istoricheskiye korni [Civilization models of the present and their historical roots]. K. : Nauk. Dumka, 632 [inUkrainian].